

APRÓFALVAK AZ EZREDFORDULÓN - A CSEREHÁT-HERNÁD-BÓDVA VIDÉK

Fekete Éva¹

1990-ben Magyarországon 950 db 500 főnél kevesebb lakosú település volt. Ezek 8,5%-a (80 db) a Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi, határmenti részén, a Cserehát-Hernád-Bódva vidék (továbbiakban Cserehát) 10 mikro-körzetében helyezkedett el. A cserehát aprófalvak 1998-ban az ország 1027 db-ra növekedett aprófalvainak már csak 6,1%-át tették ki. A Cserehát térségében az 500 lelkesnél nagyobb települések körében már nem folytatódott a településhálózat aprózódása. Hárommal nőtt azonban a 100 főnél kisebb falvak száma (Égerszög 105-88, Galvács 150-88, Kány 246-79). (1.táblázat)

1.táblázat

A Cserehát-Hernád-Bódva vidék településeinek száma népességnagyság szerint

mikrokörzet	0-100		101-500		501-1000		1001-2500		2501-5000		5001-1000		10001-	
	'90	'98	'90	'98	'90	'98	'90	'98	'90	'98	'90	'98	'90	'98
Galyaság	3	4	4	3	3	3								
Tornai medence	2	2	5	5	2	2	1	1						
Tókörnýéke	1	2	6	4	2	2	2	3	1	1				
Edelény térsége			9	9	2	2	2	2			1			1
Közép-Cserehát	5	6	16	15	4	4								
Kegyetlen	1	1	6	6	1	1	1	1						
Gönc térsége			5	5	2	2	2	2						
Encs térsége			5	5	1	1	4	4			1	1		
Gergely-hegy	1	1	6	6	2	3	3	2						
Szikszó térsége			5	5	4	4	3	3			1	1		
Összesen	13	16	67	63	23	24	18	18	1	1	2	2	1	1

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

A települések közötti népességrangsorban 8 aprófal (Kány, Alsógagy, Galvács, Gagyvendégi, Meszes, Szentistvánbaksa, Rásonysápberencs, Komjáti) erősen visszaesett, míg 7 aprófal (Szakácsi, Monaj, Fáj, Martonyi, Csenyete, Krasznokvajda, Kázsmárk) lakosság száma a többiekhez képest dinamikusan emelkedett.

Érdeemes a dolgok mögé néznünk és rámutatnunk, mi is áll a cserehát aprófalvak számának látszólagos stabilitása és a népességnövekedés településenként erősen eltérő dinamikája mögött.

¹ G.Fekete Éva osztályvezető, MTA Regionális Kutatások Központja Észak-magyarországi Osztály, Miskolc gfekete@rkk.hu

Az elmúlt 10 évben számos változás érintette aprófalvainkat. Voltak olyan változások, melyek ebben a közegben az átlagosnál erősebben, és voltak melyek gyengébben éreztették hatásukat. A privatizáció, a kárpótlás, az önkormányzatok megalakulása, az ivóvíz, majd a gázprogram, a kábel TV rendszerek kiépülése, új utak létesülése, a termelőszövetkezetek átalakulása – sok helyen megszűnése –, a városi munkahelyekről való kirekesztődés, a városi bevásárló központok kialakulása, az árak elszabadulása ebben a körben sem maradt hatástalan.

Az aprófalvakat már nem óvja meg fizikai elzártságuk és sajátos összetételénél fogva népességük is érzékenyebbé, kevésbé ellenállóvá vált a változásokra.

A Cserehát-Hernád-Bódva vidék aprófalvaiba 1994-től 1998-ig, évente egyre nagyobb számban beköltözött 4429 fő (az 1994-es népesség több mint 20%-a) pedig arról tanúskodik, hogy bizonyos népességcsoportok aprófalvak iránti érdeklődése megnőtt. Egyrészt a nosztalgiát, tiszta természeti környezetet kereső turisták, hétvégi üdülők, másrészt a viszonylagosan olcsó létfeltételek igénybevételére kényszerülő, szociálisan lecsúszó rétegek körében lettek népszerűbbek kistelepüléseink. Kérdés, hogy mely irány lesz erősebb. Az esélyek latolgatásához tekintsük át a kérdés eldöntésében kulcsfontosságú négy alapelemet.

I. Humánerőforrások

A korábbi népességvándorlási hullámok betetőzéseként az aprófalvak demográfiai adottságai jelentik ma már fejlődésük legfőbb akadályát.

1. Elnéptelenedés és letargia

Népességszám-csökkenés a Cserehát-Hernád-Bódva vidék térségben 1990 és 1998 között – Szendrő város mindössze 4 fős lélekszámcsökkenését kivéve - csak 500 főnél kisebb településeket jellemezett. Ezekben a falvakban összességében 1587 fős csökkenés következett be, miközben a térség egészében 460 fős népességnövekedés tapasztalható. Az 500 főnél kisebb települések kategóriájában népességszám-növekedés 21 településen jelentkezett. Ezekből is a népességnövekedés évi átlagos üteme 6 településen haladta meg az 1%-os értéket

Ezzel szemben a népességszám csökkenése 58 aprófaluban volt jellemző, ezen belül 40 faluban (az összes aprófaluba felében) az évi átlagos fogyási ütem meghaladta az 1%-ot, 14 faluban a 3%-ot. (2.táblázat) A 200 fő alatti településekből csupán négyben jelentkezett népességnövekedés (Égerszög, Mogyoróska, Szakácsi, Abaújszolnok), míg a 200 fő feletti településekből csupán Rásonysápberencs mutatott, mégpedig számottevő mértékben, népességszám-csökkenést.

A népességszám-változás alakulásában a természetes szaporodás, ill. –fogyás sokkal nagyobb szerepet játszik, mint korábban (0,64 a korrelációs együttható). Ez nem jelenti azonban a mobilitás hiányát. Térségi szinten 1994 és 1998 között közel 22 ezer lakos változtatott lakóhelyet. 21 ezren költöztek el, míg 20 ezren be a térség településeibe. Az utolsó öt év 1300 fős vándorlási veszteségével szemben is, térségi szinten nyolc év alatt 460-nal nőtt a népesség, ami országos nézetben is kiemelkedő természetes szaporodásra utal. 1990 és 98 között a népesség száma 43 településen - köztük 21 aprófaluban – emelkedett. A pozitív természetes szaporodás következtében a korábbi csökkenési ütem jelentősen mérséklődött úgy a nagyobb, mint a kisebb települések körében.

2. táblázat

a. Népesedésmutató aprófalvak a Cserehát-Hernád-Bódva vidéken 1990-98 között

település	lakónépeség		évi átlagos népesedésmutató 1990-98 %
	1998 -fő	1990-98 - fő	
Csenyété	405	144	5,65
Fáj	379	57	2,95
Monaj	264	32	1,63
Mogyoróska	107	13	1,63
Szakácsi	147	17	1,55
Hernádszentandrás	405	38	1,24
Hernádkércs	360	20	0,72
Korlát	354	18	0,65
Hernádcéce	251	11	0,56
Gadna	254	10	0,50
Kéked	285	10	0,45
Fony	380	12	0,40
Abaujszolnok	147	4	0,35
Fancsal	275	9	0,30
Hernádszurdok	252	4	0,20
Rakacaszend	430	5	0,15
Arka	127	1	0,10
Tomor	286	2	0,09
Fulókércs	368	2	0,07
Szemere	436	2	0,06
Nyomár	335	1	0,04

b. Népesedéscsökkenést mutató aprófalvak a Cserehát-Hernád-Bódva vidéken 1990-98 között

település	lakónépeség		évi átlagos népesedésmutató 1990-98 %
	1998 -fő	1990-98 - fő	
Kány	79	-167	-13,24
Tornakápolna	9	-13	-10,57
Alsógagy	117	-128	-8,82
Tornabarakony	31	-23	-6,70
Galvács	88	-62	-6,45
Irota	118	-61	-5,08
Keresztéte	31	-16	-5,07
Litka	53	-27	-5,02
Debréte	29	-14	-4,80
Percse	42	-19	-4,56
Rásonysápberencs	405	-179	-4,47
Teresztenye	32	-12	-3,90
Regéc	90	-33	-3,83
Hegymeg	112	-33	-3,18

(Forrás: KSH Évkönyv 1990,1998. adataiból saját összeállítás)

Az 500 főnél kisebb települések körében a mobilitás hasonlóan magas - a népesség ¼-ét tette ki – és a térségi vándorlási veszteség 36%-a ebben a településkategóriában keletkezett. Az aprófalvakon belül a népesedésmutató alakulásának területi megjelenésében még mindig a vándorlási egyenleg alakulása a meghatározóbb (0,74 a korrelációs együttható). A

településhálózaton belül az aprófalvakat növekvő be- és csökkenő elvándorlási dinamika jellemzi.

Bár a belső tartalékok elvesztése és a városi ingatlanpiac felélénkülése miatt az elvándorlás jelentősen lefékeződött és a népességszám növekedése stabilizálódni látszik, a demográfiai szerkezet oly mértékben torzult, ami lehetetlenné teszi a vállalkozások keletkezését vagy megtelepedését, a térség gazdasági megújulását megteremtő innovációk létrehozását vagy adaptációját.

A népesség kor szerinti összetételére jellemző, hogy az öregségi hányados 2 feletti értéket mutatott 1990-ben 43, míg 1998-ban 40 településen. Szélsőségesen magas értéket ért el a folyamatosan erős elvándorlással sújtott Debrétén (19), Tornabarakonyban (23), az ugyancsak magas (5-7 körüli) és növekvő tendenciájú értékekkel jellemzett Keresztétén, Perecsén, Galvácon, Varbócon, Viszlón, Abaujlpáron, Szőlősárdón. Tornakápolnán a gyerekek teljes hiánya miatt a hányados már nem is értelmezhető. Ezekben a településeken – ha más folyamatok nem indulnak be – rövid távon számolni kell az elnéptelenedéssel. Ezzel szemben a legfiatalosabb korszak (1 alatti öregségi hányados) jellemzi Fáj, Tornanádaska, Csenyéte, Kázmárk, Vilmány, Szendrőlád, Forró településeket. (5. ábra) Új, az aprófalvak idősebb lakosokkal való újranépesülésére utaló jelenségre hívja fel a figyelmet a magas öregségi hányados és a pozitív vándorlási különbözet egybeesése Égerszögön és Mogyoróskán.

A nemek egyensúlya szélsőségesen felborult néhány esetben, különös helyzet elé állítva a szociális szolgáltatások szervezőit. Az okok a nők magasabb átlagéletkorában, a helyi családalapítási tradíciók továbbélésében (aggregények) és a családok idősgondozási stratégiáinak alakulásában rejlenek. A nő-férfi arány meghaladja az 1,5-öt Tornakápolnán, Teresztenyén, Perecsén, ahol az immár 50 fő alatti lakosság zömét özvegyasszonyok alkotják. Ezzel szemben férfifébblet (0,9 alatti érték) jellemzi az ugyancsak kicsi Gyagyapátit, Debrétét, Varbócot és a jelentős cigány népességgel bíró Tornynosnémetit.

Az aktív korúak száma 57 ezer fő (57%), ám az elöregedési folyamat előrehaladottsága és a tömeges leszázalékolások következtében egyes aprófalvakban a munkaképesek száma a zéróhoz közelít, már az alapvető szolgáltatások ellátására sem található helyben munkaerő. A városokat nem tekintve, mikro-körzetenként 2-3 ezer fő jelenik meg a munkaerőpiacon. A munkaerő 1/3-a a térség négy kisvárosában koncentrálódik.

A munkanélküliségi ráta 17 településen meghaladja a 30%-ot és az aprófalvakban átlagosan is 23% felett marad. A regisztrált munkanélküliek száma 9 ezer fő, melyből 60% tartós munkanélküli. A foglalkoztatási programok indítását nehezíti, hogy a munkanélküliek 1/5-e, több mint 2000 fő az 500 főnél kisebb településeken koncentrálódik. Közhasznú foglalkoztatásban 500-800 fő vesz részt rendszeresen.

Általános tapasztalat, hogy a foglalkoztatási programok innovatív megoldásaiban rejlő lehetőségek kiaknázása a települési vezetők és helyi szakemberek felkészültségétől, szándékától függ. Ez utóbbiakban pedig aprófalvaink jó része hiányt szenved. Nem indult tehát kellő számú és mértékű foglalkoztatási program, másoldalról azonban, ha indult is, nem ritkán munkaerőhiánnyal találta magát szemben. A maximum 8 általános iskolai végzettséggel vagy annál még kevesebbel rendelkező közel 5000 fő (56%) regisztrált munkanélküli nem képes semmilyen versenyképes gazdasági tevékenység munkaerőbázisát képezni, a képzettségének megfelelő, alulfizetett munkaköröket pedig nem szívesen vállalja. A térség munkanélkülieinek jelentős része már egyáltalán nem is kíván újból munkát vállalni.

Az alkoholizmus mint a munkanélküliségből, személyes egzisztenciális bizonytalanságból való menekülés egyik útja, különösen erősen pusztít az aprófalvakban. Eluralkodása fenyegeti a valós megoldásnak látszó kezdeményezések sikerre jutását.

A demográfiai szerkezet torzulásának legfájóbb következménye, hogy - a szigetszerűen fellelhető kivételek ellenére – az aprófalvak többségében a helyi fejlesztés legalapvetőbb eleme, a változtatási szándék, az ott élők emberibb, teljesebb életre való igénye is kiveszett.

Az 1994-98 közötti népesedési trendeket 2010-re kivetítve a térség egészének kb. újabb 500 fős népességnövekedése mellett a Cserehát-Hernád-Bódva vidék ma 500 főnél kisebb településeinek 92%-ában a lakosságszám 400 fő alá csökkenne, sőt több mint felében nem érné el a 200 főt, valamint 21-re nőne a 100 főnél, 12-re az 50 főnél kisebb települések száma.

Ebből a reménytelennek tűnő állapotból az aprófalvak új funkcióinak megtalálásával és ezen új funkciókhoz a falusi élet iránt vonzódó, annak előnyei mellett a hátrányokat is tudatosan vállaló fiatalok be- ill. visszatelepülésének elősegítésével, a saját sorsán változtatni akaró régi és új lakosok összefogásával, kezdeményezéseik szakszerű kidolgozásával és megvalósításával lehet kitörni.

A fiatalok vonzásának legfontosabb tényezői: a komfortos, de relatíve olcsón fenntartható lakás, a jó utak, az elérhető értelmes munkalehetőségek és a jó oktatási rendszer. A fejlesztési programoknak ezek mellett az aprófalvak legfőbb értékei: az emberléptékű közösségek és a természeti környezet védelmére kell koncentrálniuk.

Az elnéptelenedés problémáját ezzel – ha lassan elérve is, de - megoldottnak vehetnénk, ha nem látnánk, hogy a térségben a már leírtakon kívül más trendek is érvényesülnek.

2. Népeségcsere

A népességszám változása alapján néhány, egymással szomszédos település népességszáma éppen ellentétesen változott.

A településnagyság és a népességszám változása közötti viszonylag alacsony korreláció (0,35) és a környezetétől elütő népességnövekedések oka a települések vonzerejében és a természetes szaporodás egyenlőtlenségeit szélsőségesen felfokozó etnikai összetételében jelentkező különbségekben rejlik.

3. táblázat

A népességszám ellentétes alakulása a Cserehát-Hernád-Bódva vidék néhány szomszédos településén 1994-98

Település	népességszám változása (fő)	Település	népességszám változása (fő)
Regéc	-33	Mogyoróska	+13
Alsógagy	-128	Csenyété	+144
Felsőgagy	-39		
Kány	-167	Krasznokvajda	+140
Vizsoly	-76	Vilmány	+143
Rásonysápberencs	-179	Léh	+39
		Kázsmárk	+67
Zsujta	-23	Abaújvár	9
Pányok	-30	Telkibánya	+29
Szólósdó	-35	Égerszög	+3
Teresztenye	-13		

Forrás: saját számítás a KSH Évkönyv, 1994, 1998 adatai alapján

A vándorlások és a természetes szaporodás egymáshoz viszonyított trendjei alapján a Cserehát-Hernád-Bódva vidék települései öt típusba sorolhatók.

- A. Pozitív vándorlási különbözet miatt pozitív tényleges szaporodású települések
- B. Pozitív természetes szaporodás miatt pozitív tényleges szaporodású települések
- C. Pozitív vándorlási különbözet mellett is fogyó népességszámú települések
- D. Pozitív természetes szaporodás mellett is fogyó népességszámú települések
- E. Erősen negatív vándorlási különbözet miatt fogyó népességszámú települések
- F. Erős természetes fogyás miatt fogyó népességszámú települések

Az A. típusban jelennek meg az üdülő- vagy nyugdíjas faluvá váló kistelepülések, úgy mint pl.: Mogyoróska, Égerszög, Hejce, Telkibánya.

A B. típusban pedig a roma népesség magas számával vagy nagy arányával jellemzett 21 település szerepel. 1991-ben már a települések 2/3-ában a roma lakosok aránya meghaladta a 10%-ot, több mint felében a 20%-ot és 9 faluban már a roma lakosok kerültek többségbe. Azóta az arányok tovább növekedtek.

A nagyobb roma népességű települések sorába tartozik pl. Kázmárk, Forró, Fulókércs, Pusztaradvány, Hernádvécse, Vizsoly, Arka, Boldogkőújfalú. Roma többség található Fáj, Bódvalenke, Szín, Vilmány, Beret, Szendrőlád, Lak és leginkább (75%-ot meghaladó mértékben) Tornanádaska, Rakaca és Csenyete településeken.

Az aprófalvak ez utóbbi körében a roma népesség jelenlétéből adódó problémák is feldúsultan jelentkeznek. Míg az aprófalvak közel felének az elnéptelenedéssel kell megküzdenie, a másik felében a teljes elcigányosodás folyamata indult meg. Ezeken a településeken biztosított a népesség természetes reprodukciója, de a népességgel együtt a szociális problémák halmozottan termelődnek újra. Ezekben a falvakban más típusú stratégiákat kell választani.

A roma népesség számának és arányának növekedése azonban nem csupán települési, hanem térségi jelenség, ami a nem roma népesség demográfiai trendjeivel összevetve már középtávon előrevetíti a munkaképes lakosságon belül a romák meghatározóvá válását. Ha valami átütő változás nem történik, aprófalvaink sorában hamarosan nem lesz más, aki megművelje a határt, hasznosítsa az erőforrásokat, biztosítsa a szolgáltatásokat, gondoskodjon a rászorulókról. Ezt a felelőséget át kell éreznie a roma lakosoknak és a többségi társadalom tagjai sem dughatják a fejüket a homokba.

A természeti és kulturális, az anyagi és szellemi értékeknek a jövő generációk számára való megőrzésére, gyarapítására és átadására, a következő generációk testi és szellemi egészségének biztosítására – mint alapvető emberi feladatra – együtt kell felkészülniük. A szociális gondoskodás helyett a közös felelősség alapján álló, a roma népesség aktív részvételére építő, erre a részvételre való felkészülésüket biztosító programoknak kell elsőbbséget kapniuk. Ezeket a programokat a roma közösségekkel közösen kell kialakítani, úgy hogy ők kezdeményezhessenek, ne pedig nekik kelljen mindig igazodni mások ötleteihez és elvárásaihoz. A felelősségtudat, a kreativitás, a kölcsönös tiszteleten alapuló életstratégiák formálásában kulcsszerep jut a roma vezetőknek és a roma asszonyoknak. A roma gyerekek átgondolt értékek mentén, a speciális feladatra felkészült pedagógusok részvételével történő iskolai nevelése mellett a vezetők és az asszonyok képzése, a sikeres helyi közösségi modellek megismertetése adhat esélyt a teljes leépülés, a szociális bomba robbanása, az aprófalvas területek mint roma-gettók megjelenésének elkerüléséhez.

Az elnéptelenedés és a roma népesség problémái mellett az aprófalvak harmadik humán erőforrásokkal összefüggő kihívása a változásokhoz szükséges szakismeret és szakemberek kérdése.

3. Tudáshiány

A térség népességének iskolai végzettség szerinti összetétele már 1990-ben is lehangoló volt. A Cserehát-Hernád-Bódva vidék közel 2500 diplomásának 60%-a a városokban koncentrálódott és 14 településen egyáltalán nem élt felsőfokú végzettségű lakos. Az aprófalvakban középfokú végzettséggel is csak minden 15-20. lakos rendelkezett. 1990 óta – sajnos pontos adataink nincsenek, de valószínűsíthető, hogy – a bemutatott demográfiai folyamatok hatására a helyzet csak tovább romlott. A végzettség mögött rejlő valódi tudás korszerűségéről és alkalmazhatóságáról pedig csak részletes empirikus kutatással kaphatnánk képet. A tudásközvetítés intézményeinek (iskolán kívüli oktatás, könyvtár, teleházak) szórványos kiépülése azonban nem ad optimizmusra okot e téren.

Az új funkciók megtalálásához, az erőforrások feltárásához és működtetéséhez szükséges szakemberek a kistelepüléseken helyből nem biztosíthatók. Az aprófalvakban, az aprófalvakért dolgozó képzett külső szakembereket pedig helyben nem tudják megfizetni. Ezért regionális vagy országos program keretében kell az aprófalvak fejlesztésére irányuló szakértői szolgáltatásokat honorálni, a szakmai utánpótlás képzéséről, munkába állásáról és lehetőleg letelepedéséről gondoskodni. Kiemelten fontos a helyi tudással rendelkező idősök és a fiatalok felkészítése, a helyi és a potenciális betelepülő pályakezdők bevonása a térségi programokba.

Az aprófalvak további sorsáért felelősek az onnan elszármazott, gyökereikkel oda kötődő emberek is. Mindannak fejében, amit szülőfalujuk nyújtott számukra – a még ott élő szülők iránti gyermeki kötelességeken kívül – elvárható, hogy saját területükön segítsék településük életben maradását, a megfogalmazott térségi fejlesztési programok megvalósulása nyomán várható megújulását.

II. Helyi értékek gazdasági hasznosítása

1. Vállalkozások

A térség egyike az ország leginkább vállalkozáshiányos területeinek. Az ezer lakosra jutó vállalkozások száma 30 alatt marad. (A régió átlaga 58.)

A működő 2665 vállalkozás 90%-a nem rendelkezik jogi személyiséggel. A jogi személyiségű vállalkozások a legkisebb és a legnagyobb települési kategóriákban szerepelnek nagyobb súllyal, ami az alapvető funkciók ellátásához szükségesnél is kisebb vállalkozássűrűsége hívja fel a figyelmet.

Az egyéni vállalkozások 11%-a, a jogi személyiségű vállalkozások fele mezőgazdasági tevékenységet végez. A mezőgazdasági vállalkozások aránya – a kedvezőtlen természeti adottságok ellenére – magasabb a régió átlagánál. A mezőgazdaság jelenlegi eltartó képességét is jelzi, hogy a jogi személyiségű vállalkozások $\frac{3}{4}$ -e 11 főnél kevesebbet foglalkoztat. A relatíve több foglalkoztatottal működő vállalkozások az 1000-2500 fős településkategóriában a leggyakoribbak. (Boldva, Foró, Boldogkőváralja, Borsodszirák) (4. táblázat).

A gazdaság 1990 előtti területi megjelenéséhez képest jelentős változások tapasztalhatók. A korábbi ipartelepeket, mezőgazdasági szövetkezeteket és ÁFÉSZ-központokat felváltó jogi személyiségű vállalkozások koncentrációja kevésbé jelentős, eloszlásuk egyenletesebb, de foglalkoztatottaik száma erősen lecsökkent. Szembetűnő az aprófalvak gazdasági egységeinek további relatív csökkenése. Összességében 3 olyan település található, ahol korábban volt valamilyen gazdasági szervezet, de most egyetlen jogi személyiségű vállalkozás sem működik (Égerszög, Szinpetri, Regéc), és 6 olyan település van, ahol korábban nem volt gazdasági szervezet, de most 4-nél több jogi személyiségű vállalkozás működik (Jósvafő, Becskháza, Detek, Novajidrány, Alsóvadász, Aszaló).

A gazdaság éves szinten kb. 10 milliárd Ft adóalapot képező személyi jövedelem biztosítására képes. A kifizetett segélyek összege ennek 8%-ával egyenlő. Az egy főre jutó személyi jövedelemadó alapjának egy hónapra eső értéke pedig nem éri el a 12 ezer Ft-ot. Az 1 lakosra jutó SZJA értéke a régióban itt a legkisebb, a régió átlaga pedig az országos átlag 80%-a alatt marad. A jövedelemadó alapján természetesen nem szerepelnek a háztáji gazdaságokban megtermelt javak. Mára a térség családainak jelentős része nem munkabérből él. A környezet és saját adottságait próbálja – nem mindig fenntartható módon – hasznosítani. A magántőke hiányára is utal a szövetkezetek (63 db, ebből 39 mezőgazdasági) és a non-profit gazdasági szervezetek relatíve nagyobb száma és aránya is.

4. táblázat

Működő vállalkozások a Cserehát-Hernád-Bódva-vidék településeiben (1998)

település- kategória	összes vállalkoz- ások	jogi személyi ségű váll.	szöve- tkezet- ek	jogi szem. nélküli váll.	egyén- i váll.	1-10	11-20	21-50	51-300
						főt foglalkoztató jogi személyiségű vállalkozások			
1-100	35	11	1	24	22	11	0	0	0
101-500	326	65	9	261	231	53	3	5	4
501-1000	344	44	8	300	252	32	2	6	4
1001-2500	662	87	13	575	491	48	8	15	16
2501-5000	134	15	2	119	99	8	3	2	2
5001-10000	699	88	3	613	479	69	8	3	6
10001-12000	465	71	3	394	336	55	7	7	2
összesen	2665	379	39	2286	1910	276	31	38	34
1-100	1,3	2,9	2,6	1,0	1,2	100,0	0,0	0,0	0,0
101-500	12,2	17,2	23,1	11,4	12,1	81,5	4,6	7,7	6,2
501-1000	12,9	11,6	20,5	13,1	13,2	72,7	4,5	13,6	9,1
1001-2500	24,8	23,0	33,3	25,1	25,7	55,2	9,2	17,2	18,4
2501-5000	5,0	3,9	5,1	5,2	5,2	53,3	20,0	13,3	13,4
5001-10000	26,2	22,7	7,7	26,8	25,1	80,2	9,1	3,4	6,8
10001-12000	17,4	18,7	7,7	17,2	17,6	77,4	9,9	9,9	2,8
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	72,8	8,2	10,0	9,0

Forrás: KSH Évkönyv 1998.

2. Fenntartható gazdálkodás, természetes alapanyagokra alapozott termékstruktúra

Éppen a korábbi fejlődési folyamatokból való kimaradás következtében a természeti erőforrások legteljesebb mértékben aprófalvaink környezetében őrződtek meg. A fenntartható gazdálkodás és a természetes alapanyagokra alapozott termékstruktúra természeti környezeti feltételei leginkább itt adóttak. Ezzel szemben a Cserehát-Hernád-Bódva vidéken csupán 4-5 gazdaság foglalkozik tudatosan vállalt és minősített organikus gazdálkodással. A léhi charolais húsmarha állomány, a szendrői biotakarmány, a gyűjtött és feldolgozott gyógynövények és erdei gyümölcsök, a növekvő területű gönci barack és szeder ültetvények, az ivancso tanyai kecsketejből készült termékek és a cserehátai méz képezik a térség tájjellegű termékeit.

Természetes alapanyagot feldolgozó ipari vállalkozásként csupán néhány faipari és még kevesebb élelmiszeripari üzem említhető.

A környezeti fenntarthatóságra épülő, egyedi termékeket előállító és saját kategóriájában versenyképes, családok számára megélhetést biztosító gazdálkodás elterjedését a tőkehiány, az alacsony vállalkozássűrűség és a mezőgazdasági jellegű vállalkozások kényszerű rövidtávú gondolkodása, a környezettudatosság alacsony foka mellett több külső tényező is gátolja:

- Hozzáadott értéket tartalmazó, eladásra szánt élelmiszerek az új jogszabályi környezetben házilag gyakorlatilag nem állíthatók elő, az aprófalvas területen, ill. a házias jellegre specializálódott termékek esetében pedig kisüzemek létrehozása csak jelentős beruházással érhető el, ill. egy ilyen üzem működtetése a várható bevételek időszakossága és kis volumene miatt nem gazdaságos.
- A non-profit szervezetek gazdálkodásának tisztázatlansága, a rájuk vonatkozó gazdálkodási szabályokban sajátosságaik figyelmen kívül hagyása ugyancsak hátráltatja az aprófalvakban a fenntartható gazdálkodás elterjedését. A fenntartható gazdálkodás hatékonysága ugyanis nem mérhető a klasszikus piaci hatékonyságon keresztül. Környezeti és közösségi haszna miatt az aprófalvakban akkor is kívánatos, ha éppen közgazdasági értelemben nem profitképes a tevékenység. Éppen ezért jellemző, hogy ezekkel a tevékenységekkel civil szervezetek kezdenek el foglalkozni és non-profit tevékenységként, az említett környezeti és közösségi haszon reményében gazdálkodnak.
- Az eddigi kezdeményezések azt bizonyítják, hogy a jelenlegi piaci környezetben a kistelepüléseken folyó fenntartható gazdálkodás tevékenységei külső támogatás, folyamatos inkubáció nélkül nem működnek, ez esetben azonban gazdasági értelemben már nem nevezhetők fenntarthatónak. Kialakítandó az a gazdasági szabályzó rendszer, melyben legalább az esélye megteremtődik a környezeti és a gazdasági fenntarthatóság együttes elérésének.
- A jelenlegi fejlesztési támogatási rendszer az aprófalvakban a bérmunkás réteg létrehozását ösztönzi. Nem az ott élő rászorulókat kedvezményezi, hanem a tőkével rendelkező, mások foglalkoztatását vállaló, az aprófalvakba szükségszerűen kívülről érkező munkaadót. Így azonban a fenntartható gazdálkodás alapját képező, a környezetért felelőséget érző és a gazdálkodás eredményességét közvetlenül érző gazdaréteg nem tud megerősödni.
- Hiányoznak azok a mintaadó, a képzést, technológiai tanácsadást, marketing szolgáltatásokat ellátó tájgazdálkodási centrumok, melyek a hagyományos technológiákhoz az új korban való visszatéréshez nyújthatnak szakmai és üzleti segítséget és melyek szolgáltatásai, bátorítása nélkül az e téren tapasztalatlan, bátoratlan, a váltástól alapjában idegenkedő, de az adott térség adottságainak és a piaci követelményeknek nem megfelelő termékeket előállító gazdák el sem tudnak indulni.

3. Turizmus

A szabadidő és a valós, természet- és emberközeli élmények iránti igény megnövekedése világszerte megnövelte az érdeklődést a falusi turizmus iránt. Az aprófalvak megőrzött értékei, bája vonzza a pihenésre és kirándulásra vágyókat egyaránt. Az üres ingatlanok egy jelentős része mint hévégi ház éled újra, mások turisztikai szálláshelyekké alakulnak.

A kereskedelmi szálláshelyek száma a Cserehát-Hernád-Bódva vidéken 1994 óta 544-re emelkedett, ám ennek 20%-a a Galyaságban, 29%-a Gönc térségében (elsősorban Telkibányán és Kékeden), 26%-a a Gergely-hegy térségében koncentrálódik. A Cserehát belsejében kereskedelmi szállásférőhely alig található. A kereskedelmi szálláshelyek 70%-a a turistaház kategóriába tartozik, ezek éves kihasználtsága átlagosan 13%-os.

Évente 13,5 ezer vendég érkezik a térségbe, akik átlagosan 2,1 éjszakát töltenek itt. A vendégforgalom 90%-a a belföldi turizmusból származik.

Falusi vendégfogadóhely 17 település 50 falusi portáján működik, összesen 309 férőhellyel. Az összes szállásférőhelyek 34,6%-a tartozik ebbe a kategóriába. A falusi vendégfogadás kapacitásai gyakorlatilag teljes egészében a Galyaságban és a Gergely hegy térségében koncentrálódnak. A falusi vendéglátók – a hivatalos statisztika szerint - évente 1600 vendéget fogadnak, az átlagos tartózkodási idő 4 nap. Az összes vendégforgalom 10,8%-a a falusi vendéglátóknál jelentkezik. A falusi vendégfogadás fele a 101-500 fős településkategóriában realizálódik. A szálláshelyek 46,9%-a, a vendégéjszakák 63,5%-a ebben a kategóriában jelenik meg.

A turizusból származó árbevétel éves szinten kb. 30-35 millió Ft.

A turizmus és a turisták megjelenése új megélhetési lehetőségeket, a közösség megerősödését, a világ kitérülését, az értékrend formálódását és éppen ezek miatt számos új konfliktust is magával hoz aprófalvainkba:

- A szálláshely önmagában nem elég a turizmushoz, programlehetőségekre is szükség van. A természetesen adódó természetjárás, kézműves programok, falusi gazdálkodás bemutatása és kipróbálása, népi hagyományokat őrző kulturális programok mellett ízléstelen, a falvaktól idegen próbálkozások is feltűnnek, ill. a legtöbb helyen semmilyen programkínálat sincs.
- A turisztikai kínálat alakításában ma már a nagy attrakciókon kívül a kreatív „helyi csodák” is érvényesülnek. Gyakorlatilag bármely településen lehetséges turizmus, de az eladható turisztikai terméké csak térségi dimenziókban válik. A turisták több napra való lekötése, igényeik magas színvonalú és differenciált kielégítése csak térségi összefogással valósítható meg.
- Az aprófalvas területeken kiépületlen a turisztikai tájékoztatási rendszer. A kínálatot bemutató és az eligazodást segítő táblák, kiadványok egymásra épülő, egységes arculatú, többnyelvű rendszerének kialakítása kívánatos. Ezek összeállításához hiányzik a belső tőke.
- A vonzó kínálat a megfelelő kommunikáció kialakítását akadályozza az ebben való járatlanság, a szakértelem hiánya is. Az erős helyi kínálat formálásához a piacot, sok mintát, hazai és külföldi példákat és a szakma alaptételeit ismerni kell, valamint rendelkezni kell nagyfokú kreativitással. Minél kisebb egy település, annál kisebb a valószínűsége, hogy rendelkezik valamely lakosa ezzel a tudással.
- A megjelenő vendégek, különösen a hétfégi lakosok maguk is igyekeznek a kínálatot formálni. Értékrendjük és az „öslakosok” értékrendje azonban jelentősen különbözhet egymástól. Sajátos módon a betelepülők érzékenyebbek az értékek feltárására és megőrzésére. Gyakorta ők kezdeményezik hagyományőrző rendezvények, helytörténeti gyűjtések, a természeti értékeket bemutató tanösvények indítását. A változásoktól alapvetően idegenkedő helyiek ezt legjobb esetben az alapelvekkel azonosulva segítik, rosszabb esetben megtűrik, még rosszabb esetben sandaságot sejtő ellenállással szemlélik vagy akadályozzák.
- Az aprófalvas területekre jellemző szétaprózottság mellett különösen szükség van a turizmus értékesítési rendszerének kiépülésére és magas színvonalú működésére. Az értékesítési rendszerek a vendégfogadók összefogásával és külső vállalkozói kezdeményezésre egyaránt kiépíthetők.

III. Életkörülmények

A modernizációból való kimaradás segítette megőrizni aprófalvaink építészeti örökségét. A hagyományos paraszti életmód építészeti emlékei, a tradicionális lakóházak és a gazdasági épületek még megvannak, de állaguk egyre romlik. Az üresen maradó ingatlanok pusztulása

felgyorsul, de a még lakott házak tulajdonosainak sincs pénzük az állagmegóvásra, komfortosításra. Az ingatlanárak irreálisan alacsonyak, ami vonzza a szociális okokból betelepülőket. A felújítást pedig megdrágítja a magas szállítási költség, ami elriasztja az igényesebb betelepülőket, hétvégi házat keresőket. A lakástámogatási rendszer sem segít az épített környezet megújításában.

A Cserehát-Hernád-Bódva vidék térségében nyolc év alatt 2000 új lakás épült, ami a lakásállomány 6%-os gyarapodását vonta maga után. Ezen belül Szendrőládon 35%-os, további 9 településen (Szalonna, Boldva, Jósvalfő, Fáj, Hernádszentandrás, Vilmány, Martonyi, Forró, Borsodszirák) 10%-ot meghaladó növekedés következett be. Jósvalfő kivételével ezekben a településeken jellemző, hogy - mivel a felújításra nem kapható támogatás - a lakásépítési vállalkozók felvásárolják a régi házakat, lebontják azokat és a támogatásból felépítenek valamilyen sablonházat. Ezzel állami segédlettel megteszik azt, ami a korábbi korok faluromboló politikája nem tudott megtenni, megfosztják aprófalvainkat egyik legfőbb értéküktől, a tradicionális, őseinket idéző, esztétikus faluképtől és ráadásul felgyorsítják a szociálisan hátrányos helyzetű lakosok betelepülését.

Az EU-s csatlakozás közeledtével másik reális veszélyként az ingatlanok tömeges külföldi tulajdonba vándorlása rajzolódik ki. A Csereháton egyelőre még csak szórványokban jelentek meg külföldiek, hollandok, németek vásároltak az aprófalvakban néhány régi házat.

A kistelepülések önkormányzatai – bár hatáskörük megvan hozzá – nincsenek felkészülve a védekezésre. Településrendezési tervvel és hozzá kapcsolódó helyi szabályozással csak elvétve rendelkeznek. Hiányoznak a mikrokörzeti építészeti tanácsadók, főépítészek. Csak kevesen élnek a felsőoktatási intézmények hallgatói szaktudásának bevonási lehetőségével.

Az elmúlt időszakban a kistelepülések infrastrukturális ellátottsága ugrásszerűen javult.

A vezetékes ivóvíz és gázhálózatba 8 év alatt közel 10-10 ezer lakást, a lakásállomány 1/3-át sikerült bekapcsolni. Ezáltal immár a lakások 60%-a rendelkezik vezetékes ivóvízzel és 30%-uk vezetékes gázzal.

A közcsatorna-hálózatra a nyolc év alatt 446 lakossági rákötés történt, így a lakások 7,2%-a kapcsolódik a rendszerhez.

A kábel-TV hálózatokra 12 ezer lakás, a lakások több mint 1/3-a kötött rá.

A közüzemi szolgáltatások kiépülése és a települések nagysága között nagyon szoros korreláció létezik. (5. táblázat)

5. táblázat

Közüzemi szolgáltatások kiépítettsége a Cserehát-Hernád-Bódva vidék településeiben (1998)

településkategória	közüzemi víz	közcsatorna	vezetékes gáz	távbeszélő	kábel TV
	hálózatba bekapcsolt lakások aránya				
1-500	39,8	0,0	13,4	38,0	16,6
501-1000	47,1	0,0	22,2	40,3	29,1
1001-2500	65,4	0,5	35,6	46,6	32,8
2501-5000	62,4	0,0	39,5	48,2	58,9
5001-10000	77,4	27,2	46,7	60,8	52,1
10001-12000	86,7	31,5	63,0	63,5	71,8
összesen	59,4	7,2	32,2	47,7	36,1

Forrás: saját számítás a KSH Évkönyv, 1998 adatai alapján

A kiskereskedelmi boltok száma a gazdaság magánosítása és a vállalkozások térnyerése következtében 2,55-szörösére, ezen belül az élelmiszer boltok száma ugyanilyen mértékben emelkedett. Elgondolkodtató azonban, hogy a boltok fele használtcikk árusításával foglalkozik.

Az egészségügyi ellátásban a házi orvosok száma 4-gyel nőtt és 5 új gyógyszertár létesült a nagyobb településeken (Edelény, Encs, Gönc, Szikszó). A mikrokörzetek közül a Galyaságban nincs, a Tókönyékén és a Közép-Csereháton pedig csak 1-1 gyógyszertár működik.

A megvalósított programok azonban nem tudták kezelni az aprófalvak sajátosságaiból adódó speciális helyzetet. Az általános technológiák ebben a környezetben túl drágán építhetők ki és drágán is üzemeltethetők. Az alternatív megoldások részint nem is ismertek a kistelepülések vezetői előtt, részint nem kaptak kellő ösztönzést. Az alternatív megoldások nem csupán az energiaellátásban, a szilárd és a folyékony hulladékok kezelésében lenének kívánatosak, de a kereskedelmi ellátás, a lakossági szolgáltatások terén már kipróbált innovációk is lassan terjednek. Az aprófalvak körében általánossá vált a falugondnoki rendszer, terjed az iskolabusz, de alig találkozhatunk mozgó-bolttal, mozgó javító szolgáltatásokkal, mozgó-könyvtárral.

A közszolgáltatások közül az aprófalvakba jelenlegi idős és az oda vonzani kívánt, előbb-utóbb kisgyermekes fiatalok az idősgondozásra és az oktatási rendszerre a legérzékenyebbek.

Az idősök klubjainak férőhelyeinek száma - az idősök számának és arányának növekedése mellett - térségi szinten 219-cel (1990-hez képest 50%-kal) nőtt, ám az idősök legnagyobb koncentrációját mutató mikro-körzetekben, így a Közép-Csereháton a kapacitások 1/3-dal csökkentek, valamint a Galyaságban és a Tornai medencében nincs idősök klubja.

A gondoskodás valamely formájában 8800 idős ember vesz részt, a 60 év felettiak %-a. A Közép-Csereháton össznépesség 13%-a, a Gergely hegy térségében 14% jelenik meg az idősgondozás alanyaként.

Az oktatási rendszerben az „iskolát minden kistelepülésre” kívánság teljesülése illúzió. A Cserehát-Hernád-Bódva vidéken 1990 óta az iskolák száma 49-cel csökkent, új iskola csak Encs, Szikszó és Gönc térségében létesült. Az iskolák számának csökkenésével párhuzamosan a tanteremek száma összességében 35-tel (7%) nőtt, de ezen belül a tornai medencében, a tókönyékén és Gönc térségében csökkent. A kihasználtságot mutatja, hogy egy tanteremre átlagosan 20 tanuló jut, de pl. a Galyaságban 13 fő/tanterem az érték. A 20 fős átlagértéket csak Edelényben, Encsen és Szikszón haladják meg.

Az óvodai ellátás különösen a roma gyerekek szocializációjában játszik kiemelt szerepet. Az óvodai férőhelyek 11%-a található az 500 főnél kisebb településeken. A férőhelyek csupán Encsen és Szendrőben nőttek. Nevelési szempontból jó, de gazdasági szempontból kedvezőtlen, hogy átlagosan 13 gyerek jut egy óvodapedagógusra.

A demográfiai trendek alapján az óvodák és az iskolák kihasználtsága várhatóan tovább csökken, ill. még hatványozottabban kell számolni a roma gyerekek helyzetéből adódó speciális oktatási-nevelési problémákkal.

6. táblázat

A közszolgáltatások kiépülése a Cserehát-Hernád-Bódva vidék településeiben (1998)

településkategóri a	házi orvosok	idősök klubja férőhelyek	óvodai férőhelyek	általános iskolai tanteremek	önkormányzati könyvtárba beírt olvasók
10000 lakosra jutó száma					
1-500	2	71	215	29	1940
501-1000	7	155	459	76	2335
1001-2500	6	69	412	73	1474
2501-5000	5	126	429	52	2839
5001-10000	5	49	380	57	1931
10001-12000	5	27	385	47	3311
összesen	5	78	376	59	2074

Forrás: saját számítás a KSH Évkönyv, 1998 adatai alapján

Jól működő példák bizonyítják, hogy iskolabuszokkal, a szinte háztól házig szállító falugondnoki járással az iskola elérése a legkisebb településről is megoldható. A falusi kisiskolákban pedig a pedagógus személyiségétől és felkészültségétől függően adódó pozitív nevelési hatások, ha megfelelő technikai felszereltséggel is párosulnak, későbbiekben kamatozó többletkezelt juttatják a gyermekeket. Kulcskérdés azonban a pedagógus személye és a közeg, melyben a gyermek él. Sajnálatos módon az elmúlt évtizedben felerősödő demográfiai trendek következtében a kistelepülések iskoláiban a tanulási problémákkal küzdő, gyenge képességű, hátrányos helyzetű, döntően roma gyermekek aránya megnőtt. A gyenge tanulótársak visszahúzzák a jobb képességű gyermekeket, ezek szülei - a gyermek érdekében - inkább az elköltözést választják. Az aprófalvak sűrűállományának feltöltése speciális, a jobb képességű gyerekeket kiemelő, számukra az esélyegyenlőséget, sőt netán előnyt biztosító nevelési programokkal, a felnőttek számára az élethosszig tartó tanulást és az információs társadalomba való bekapcsolódást lehetővé tevő szolgáltatásokkal (könyvtár, iskolán kívüli képzések, népfőiskolák, távtanulást segítő teleház) képzelhető el. Mindehhez – legalább mikrokörzeti szinten – felkészült szakemberekre és kiépített közösségi információs központokra (közösségi ház, teleház) van szükség.

A humán közszolgáltatások kiépültsége a legkedvezőbb az 501-1000 fős települések körében, mivel ebben a kategóriában található több mikrokörzeti központ.

IV. Fejlesztés

Az áttekintett három kulcsterületen egyenként és összességében is hosszú távra előrettekintő tervezéssel, fejlesztési programok politikai kurzusoktól független, következetes megvalósításával lehet előre lépni.

A térség komplex fejlesztési programja 1993/94-ben került kidolgozásra. Ezt követően 1996-97-ben elkészültek a Gönc és térsége, a Kegyetlen térsége, az Encs és térsége, a Szikszó és térsége mikro-körzetek fejlesztési stratégiái és 1998-ban az ágazati programok közül a kézműves tevékenységek, a turizmus, az intézmény és információs rendszer, valamint a határmenti együttműködések fejlesztési programjai. 1999-ben indult el a mikro-körzetek agrárstruktúra és vidékfejlesztési programjainak megalkotása. Mindezen tervek bázisán a térség területei folyamataiba való tudatos, helyi kezdeményezéseken nyugvó beavatkozások sorozatának összehangolt, sokszereplős és komplex megvalósítása elindulhatott.

A Cserehát-Hernád-Bódva vidék 1996-98 között a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Integrált Fejlesztési Programban 735 projekttel vett részt, melyek közel 2 milliárd Ft-ot támogatás mellett 8,7 milliárd Ft-od fejlesztést valósítottak meg. A területfejlesztés decentralizált alapjaiból újabb közel 900 millió Ft támogatást kapott a térség. A megvalósított fejlesztések döntő részét az önkormányzatok infrastruktúrafejlesztési projektjei tették ki, de jelentős investíció történt a mezőgazdaságba és az ipari tevékenységbe is. A turizmus relatíve kisebb támogatást kapott, de itt születtek a leglátványosabb projektek.

7. táblázat

A Cserehát-Hernád-Bódva vidék decentralizált állami támogatással megvalósított fejlesztései
1996-1998 (millió Ft)

ágazat	edelényi körzet		encsi körzet		szikszói körzet		összesen	
	fejlesztési költség	támogatás	fejlesztési költség	támogatás	fejlesztési költség	támogatás	fejlesztési költség	támogatás
mezőgazdaság	978	154	1240	177	532	71	2750	402
ipar	883	188	332	161	516	107	1731	456
idegenforgalom	124	81	180	89	90	68	394	238
infrastruktúra	1102	212	1187	74	776	186	3065	472
szolgáltatás és egyéb	280	171	374	228	169	107	823	506
összesen	3367	806	3313	729	2083	539	8763	2074
TEKI		251		268		222		741
CÉDA		28		25		28		81
Mindösszesen		1085		1022		789		2896

Forrás: saját számítás a BAZ Megyei Fejlesztési Ügynökség adatai alapján

A térség fejlesztésének kezdeményezésére, koordinálására és konkrét fejlesztési projektek megvalósítására 1989-ben létrejött Csereháti Településszövetség meghívására 2000.szeptember 13-16-án a Csereháton összegyűjtött szakemberek megerősítették, hogy az aprófalvak megmentése/megújítása érdekében alapvetően szükséges az alábbi intézkedések megtétele:

- A fenntartható gazdálkodásra kész fiatal be- ill. visszatelepülők letelepedésének támogatása.
  - Az aprófalvakért az aprófalvakban dolgozó szakemberek munkavállalásának anyagi ösztönzése, a szakértői szolgáltatások igénybevételének támogatása.
  - Az információellátást és –gazdálkodást, az élethosszig való tanulást lehetővé tevő információs csomópontok és hálózatok kiépítése.
  - A környezeti és kulturális értékek védelme, falumegújítás.
  - A fenntartható gazdálkodás elterjedését szolgáló, technológiai –innovációs-marketing központként működő tájgazdálkodási bemutató gazdaságok támogatása.
  - A lakossági szolgáltatások színvonalának javítása, különös tekintettel az idősgondozásra és az alapfokú oktatásra.
  - Alternatív közüzemi és lakossági szolgáltatási módszerek bevezetése.
  - A városi munkahelyek és szolgáltatások gyors és biztonságos elérését lehetővé tevő közúthálózat kiépítése.
  - A romák beilleszkedését segítő, az ők kezdeményezésein alapuló programok indítása.
  - A vidéki turizmus keresleti oldalának javítása, a belföldi diák, családos és nyugdíjas turizmus ösztönzése.
  - Az aprófalvak adottságaihoz különösen illeszkedő természetjáró-, falusi és agro-, alkotó turizmus termékeinek fejlesztése, a kapcsolódó projektek megvalósításának támogatása.
  - A települési és térségmarketing segítése a betelepülők és a turisták vonzása érdekében.
  - A kistérségi fejlesztés helyben megfogalmazott ún. „zászlóshajó” programjai és projektjei is ezekbe az irányokba mutatnak. Az 1995-ben elkészült térségfejlesztési stratégia és a 2000-ben kidolgozott térségi agrárszerkezet és vidékfejlesztési stratégia kulcsprogramjai és projektjei a következők:
1. Községi erdőgazdálkodás, többfunkciós erdők és vadaskertek létrehozása
  2. Tájgazdálkodási központ, organikus és tájfenntartó gazdaságok létrehozása

3. A falusi vendégfogadó rendszer (CSER-KÉK) bővítése (szálláshelyek, bemutatóhelyek, vendéglátóhelyek, piknikező helyek és marketing fejlesztése)
4. A stratégiai területeken munkát vállaló szakképzett fiatalok letelepítése közösségi vállalkozásban felújított falusi házakba
5. Idősek falvának létrehozása
6. Teleházak, távmunkahelyek létrehozása
7. Tehetséggondozó és közösségi oktatási bázisok létrehozása
8. Roma gyermekek és felnőttek tanulását és továbbtanulását segítő programok
9. Falumegújítás: hagyományos településszerkezet helyreállítása, településkép formálása
10. A kerékpáros, lovas turizmus útvonalainak és bázispontjainak kialakítása
11. Falusi kézműves bemutató és inkubátorházak létrehozása
12. Erdei iskolák és ökoturizmus kínálatának kialakítása, kiránduló- és sétaútvonalak kialakítása
13. A kulturális turizmus bázishelyeinek kialakítása a térség kúriáiban, kastélyaiban
14. Zöldség- és gyümölcsstermesztés és feldolgozás bővítése
15. Extenzív állattartással foglalkozó közép gazdaságok kialakítás és megerősítése
16. Jóléti víztározók és horgásztavak létrehozása és bekapcsolása a turizmusba
17. Méhészeti szövetkezetek megerősítése
18. Mezőgazdasági szolgáltató tevékenységek fejlesztése
19. Vállalkozói parkok kialakítása a folyóvölgyek nagyobb településein és vállalkozói övezet létrehozása a határmenti övezetben
20. A fejlesztés humánháttérét megteremtő képzési, tanácsadási és információszolgáltatási programok szervezése.

A fenti programok prioritási sorrendje mikro-körzetenként változó. A mikro-térségi fejlesztő irodák azonban összehangoltan, tematikus munkamegosztás szerint végzik munkájukat.

Remélhetőleg az elkövetkező hat évben a fenti programok célzott, a forrásokat koncentráló megvalósulása már látható pozitív hatásokat hoz a Cserehát-Hernád-Bódva vidék aprófalvainak sorsában.